

Domovinski rat na području bivše općine Pakrac

Pakrac je po svojim političkim događanjima stekao status „slavonskog Knina“, a kasnije je djelovanjem JNA i pobunjenih Srba gotovo doživio sudbinu „Vukovara prije Vukovara“. Te činjenice i razni zločini počinjeni na području bivše općine Pakrac karakteriziraju krvavi sukob između 1991. i 1995. Razdoblje otvorenog rata iz 1991., godinu poslije prelazi u razdoblje prividnog mira u kojem su terorističkim činovima i dalje padale žrtve. Ovakav život bio je nemoguć te se pristupa konačnom oslobađanju okupiranog područja općine Pakrac i cijele zapadne Slavonije.

U ovom radu bit će opisani događaji na pakračkom području od početka tenzija preko otvorenog sukoba pa do završetka rata. Činjenica je da je teško razdoblje od 5 godina staviti u petnaestak stranica pa će stoga ovaj rad biti fokusiran na ključne događaje iz toga razdoblja i kroz njihovo kronološko prikazivanje pokušat će se čitatelju prikazati slika ratnog Pakraca. U radu se obrađuju početna politička previranja stavljena u kontekst demokratskih promjena u Hrvatskoj i teroristički čini od strane srpskih pobunjenika. Općim napadom počinje ratno stanje te se kroz tragične, ali i hrabre akcije hrvatskih snaga opisuju događaji od kolovoza do prosinca 1991. Zatim se u radu navodi situacija do svibnja 1995. i navode tragični događaji koji su obilježili to razdoblje. Na kraju se opisuje konačno oslobađanje cijele općine.

Geografski položaj i stanovništvo

Područje bivše općine Pakrac obuhvaća današnje gradove Pakrac i Lipik. Ta upravna jedinica protezala se od sela Koturić na istoku do sela Ribnjaci na zapadu te od sela Badljevin na sjeveru do sela Bjelanovac na jugu. U bivšoj Jugoslaviji ova općina pripadala je Zajednici općina Bjelovar, dok bi u današnje vrijeme bila u sastavu Požeško-slavonske županije. Prema popisu stanovništva općina Pakrac brojala je 27 589 stanovnika, od čega je 9 896 Hrvata (36%), 12 813 Srba (46%), 1 346 Jugoslavena (5%), 273 Mađara (1%), 869 Talijana (3%), 718 Čeha (3%) i 1674 ostalih (6%). Sam grad Pakrac brojao je 8 197 stanovnika od čega su 3 514 bili Srbi (43%), 3 033 Hrvati (37%), a 1650 ostali (20%) (Erjavec, 2001: 6). Upravo složena etnička struktura kao i geografski položaj učinit će ovaj kraj jednim od najkrvavijih ratišta u Domovinskom ratu.

Razdoblje od travnja 1990. do pobune u Pakracu

Nakon osnivanja stranaka i početka demokratizacije Hrvatske 1989., u proljeće 1990. pristupa se prvim višestranačkim izborima u Hrvatskoj nakon 1938. Izbori su se održali 22. i 23. travnja (prvi krug) i 06. i 07. svibnja 1991. (drugi krug). Na razini cijele države pobjedu je odnijela Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) dr. Franje Tuđmana (Nazor, 2007: 21).

U Pakracu su sa svojim listama izašle samo tri stranke: Savez komunista Hrvatske-Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP), Socijalistički savez radnog naroda-Socijalistička stranka Hrvatske (SSRN-SSH) i Jugoslavenska socijaldemokratska stranka (JSDS). Predsjednik Skupštine Općine Pakrac postaje Milan Božić, po nacionalnosti Hrvat, a predsjednik Izvršnog vijeća Skupštine Općine Pakrac Čedomir Bojčić, po nacionalnosti Srbin. Za saborske zastupnike izabrani su Srbin Petar Džodan i Hrvat Tomo Jendrašić. U Skupštini Općine Pakrac od 75 zastupnika 50 (67%) su bili Srbi, 18 (24%) Hrvati i 7 (9%) ostali. Ovakav nesrazmjer broja zastupnika određenog naroda u odnosu na broj stanovnika određenog naroda uvjetovat će daljnje nesuglasice koje će dovesti do otvorenog sukoba. Tjedan dana poslije izbora naređuje se razoružanje Teritorijalne obrane (TO) Slovenije i Hrvatske. Ovaj potez središnje vlasti u Beogradu znatno će otežati položaj hrvatskih snaga u početku agresije, pogotovo u Pakracu, ako se uzme u obzir da je oružje TO Općine Pakrac odvezeno u okolna sela i šume i podijeljeno lokalnom srpskom stanovništvu (Erjavec, 2001: 7).

Uskoro počinju i organiziranja u stranke, s jedne strane Hrvata (HDZ), a s druge strane Srba (Srpska demokratska stranka – SDS) te razni skupovi i sastanci na području pakračke općine. Na dan 27. svibnja 1990. osniva se prvi ogranak HDZ-a na području pakračke općine i to u Badljevinu. Srbi su svoj najveći sastanak imali 16. lipnja 1990. na Gradskom stadionu između bolnice i Gavrince¹ na kojem se, prema izvještajima, skupilo oko 10 000 ljudi. Govorili su Veljko Džakula, Jovan Rašković i drugi velikosrpski političari. Prvi puta zapucalo se u Pakracu 18.

1 Jugoistočni dio grada Pakraca (okupiran do kraja rata) tada naseljen pretežito srpskim stanovništvom.

kolovoza 1990. Te večeri je u malu salu Hrvatskog doma u Pakracu kroz prozor ispaljeno nekoliko hitaca iz vatrenog oružja za vrijeme trajanja sastanka Inicijativnog odbora za osnutak Općinskog odbora HDZ-a. Ogranak je osnovan sljedeći dan pred 7 000 ljudi (Erjavec, 2001: 8, 10, 11)

Prvi put su u Pakracu specijalne postrojbe MUP-a intervenirale u noći s 28. na 29. studeni 1990. godine. Naime, na dan prije Dana Republike SFRJ, 28. studenog, na zgradi Općine i na zgradi Policije osvanula je jugoslavenska zastava. Nakon telefonskih pregovora, zapovjednik PP Pakrac Jovo Vezmar naredio je podređenim policajcima da, uz jugoslavensku, istaknu i zastavu Republike Hrvatske. Na to su se ispred zgrade policije i Općine počeli skupljati nezadovoljni srpski civili, njih oko 400. Prvo su zastavu istaknutu na zgradi Općine skinuli i zapalili, a nakon što su nju skinuli, okomili su se na onu na policiji. Oko 23:00 sata iz lovačkog oružja ispalili su nekoliko hitaca na zastavu i sobu zapovjednika, srećom, ne ozlijedivši nikoga. Odmah su pozvani „specijalci“, koji dolaze oko 02:00 sata 29. studenog, ali su se pobunjeni civili razišli jer im je objavljeno da stiže pojačanje iz Zagreba. Sljedećeg dana u ponoć skinuta je jugoslavenska zastava (Erjavec, 2001: 13,14).

Nakon toga se ponovo kreće s političkim igrama. Prva je bila 22. prosinca 1990. Hrvatski sabor donosi Ustav Republike Hrvatske, a 4. siječnja 1991. osniva se Sekretarijat za unutrašnje poslove Srpske Autonomne Oblasti (SAO) Krajine u Kninu. Uskoro, SDS Pakrac počinje propagandu da se Pakracu pripoji 26 sela iz područja Okučana i 5 mjesta kod sela Kamenska koje se nalazi otprilike na pola puta između Pakraca i Požege. Time bi se osigurala srpska natpolovična većina u pakračkoj općini. Dana 21. veljače 1991. sabor donosi Rezoluciju o prihvaćanju postupka za razdruživanje SFRJ i Rezoluciju o zaštiti ustavnog poretka Republike Hrvatske. Već sljedeći dan, 22. veljače 1991., sazvana je Skupština Općine (SO) Pakrac. Od 75 zastupnika prisutno je bilo 52, a od 23 odsutna, 15 njih bili su Hrvati. Glasovanjem (31 „za“, 2 „protiv“ i 13 „suzdržani“) donesena je odluka o pristupanju općine Pakrac SAO Krajini (Erjavec, 2001, 14-19).

Puč u policijskoj postaji Pakrac

Dana 28. veljače 1991. Ustavni sud Republike Hrvatske poništava odluku SO Pakrac o pristupanju SAO Krajini. Pobunjeni Srbi silom nastoje uspostaviti vlast te zapovjednik Policijske postaje (PP) Pakrac Jovo Vezmar izdaje naredbu o mobilizaciji rezervnih policajaca srpske nacionalnosti (Križan, Benković, 2009: 13). Dana 1. ožujka 1991. naoružani srpski civili počeli su se od jutra okupljati ispred zgrade općine i zgrade policije. Zapovjednik postaje, Vezmar, oko podneva sazvaio je sastanak svih policijskih

djelatnika na kojemu su srpski policajci razoružali 16 hrvatskih policajaca (Nazor, 2007: 54).

Popodne oko 15:00 sati zapovjednik Vezmar saziva novi sastanak te gotovo svi policajci srpske nacionalnosti bježe u Pakračke vinograde² zbog dojava da dolazi 400 „specijalaca“. Pred ponoć istoga dana desetak tenkova JNA iz Bjelovara raspoređuje se u Pakracu s ciljem uspostavljanja primirja. Jedinice za posebnu namjenu MUP-a iz Zagreba (Sljeme, Lučko, Rakitje) i Bjelovara (Omega) dolaze u Pakrac tek oko 6:00 sati 2. ožujka 1991., pri tome sklanjajući prepreke na svim ulazima u Pakrac, čime su pakrački Srbi proveli svoju „balvan revoluciju“. „Specijalci“ se raspoređuju po centru grada te uhićuju Srbe osumnjičene za pobunu. Oko 9:00 sati počinje kratkotrajna pucnjava s okolnih brda na koju „specijalci“ nasumično uzvraćaju. Sve prestaje kada se iz smjera bolnice pojavila JNA. Oko 18:00 sati ponavlja se pucnjava, ali u puno žešćem obliku nego priepodne. U pucnjava su lakše ranjena 3 hrvatska „specijalca“ (Erjavec, 2001: 26-31). Iako je srpska propaganda pisala o masakru srpskog naroda u Pakracu, JNA u svom službenom izvješću piše o nekolicini ranjenih s obje strane. Također u svom izvješću pišu o uzvraćanju vatre na pripadnike MUP-a (Skupina autora, 2007: 92).

Dana 3. ožujka 1991. nije bilo sukoba, vjerojatno zaslugom sastanka u PP Pakrac dan prije na kojem su sudjelovali Stjepan Mesić (potpredsjednik Predsjedništva SFRJ i predsjednik Vlade RH), Slavko Degoricija (predsjednik Vijeća općina Sabora RH) i časnici JNA. Na njemu je dogovoren i novi sastanak u gostionici na Uroševcu.³ Sastanku su prisustvovali: članovi Predsjedništva SFRJ Nenad Bučin, Bogić Bogičević i Stjepan Mesić (ujedno predsjednik Vlade RH), Josip Boljkovac (ministar unutarnjih poslova), Josip Ramljak (potpredsjednik Vlade RH), general Konrad Kolšek (zapovjednik V. vojne oblasti JNA), Milan Božić (predsjednik SO Pakrac), Čedomir Bojčić (predsjednik Izvršnog vijeća SO Pakrac), Petar Džodan (saborski zastupnik iz općine Pakrac), Jovo Vezmar (zapovjednik PP Pakrac i vođa puča 1. ožujka) i mnogi drugi hrvatski i srpski predstavnici, kao i predstavnici JNA. Ispred gostionice okupilo se 100-tinjak Srba, ali unatoč napetostima nije došlo do sukoba. Na sastanku je odlučeno da se situacija vrati na stanje prije 1. ožujka 1991. (Erjavec, 2001: 31, 32). Mnogi s pravom događaje u Pakracu početkom ožujka 1991. smatraju početkom Domovinskog rata jer su tada srpski pobunjenici silom

2 Povišeni istočni dio grada Pakraca (onda naseljen pretežno Srbima) iz kojeg je razaran Pakrac i okolica tijekom cijelog rata.

3 Nogometno igralište u blizini kapelice sv. Josipa na izlazu iz Pakraca prema Požegi. Danas se na tom mjestu nalazi trgovina KTC-a.

pokušali osvojiti pakračku policijsku postaju i pripojiti općinu Pakrac SAO Krajini.

Razdoblje od 3. ožujka do 19. kolovoza 1991.

Dok pobunjeni Srbi uz pomoć JNA čine zločine na Plitvicama, u Borovom Selu, Dalju itd., ni oni pakrački ne miruju. U početku djeluju politički, a kasnije primjenjuju silu. Dana 12. svibnja 1991. na području općine Pakrac održan je referendum o priključenju SAO Krajini. Grad je bio pun automobila stranih registracija u vlasništvu ljudi koji su došli glasati. Referendum je uspio i to tako da se više od 100% birača izjasnilo „za“. S hrvatske strane, 19. svibnja 1991. održan je referendum za samostalnu Hrvatsku na kojem se 94% birača izjasnilo za samostalnost. Dana 30. svibnja 1991. pred zgradom općine obilježena je prva godišnjica hrvatske neovisnosti. Na njoj je dr. Ivan Šreter (predsjednik lokalnog HDZ-a, mirotvorac koji je još za vrijeme Jugoslavije imao problema zbog svojih stavova) održao svoj poznati govor iz kojeg se ističu ove rečenice: „Srbi, osudite četništvo. Budimo zajedno pod hrvatskom, talijanskom, čehoslovačkom i srpskom zastavom, ali nam ne stavljajte četnička obilježja na našu zajedničku općinsku zgradu. Nitko od nas ne promiče i ne podržava ustaštvo, pa nemojte ni vi četništvo i živjet ćemo zajedno“ (Erjavec, 2001: 38, 39).

Nakon razbijenih izloga, raznih grafita, svakodnevnih noćnih pucnjave i podmetnutih eksploziva (čak i na vrata crkve), pobunjenici su krenuli i s ubojstvima. Prva žrtva rata u Pakracu bio je mladi policajac Vlado Laučan koji je mučki, iz zasjede dobio metak u leđa, dok je s kolegom kontrolirao promet u selu Omanovac, sjeverno od Pakraca 9. lipnja 1991. (Križan, Benković, 2009: 63). Nešto više od mjesec dana kasnije, 16. srpnja 1991., pada nova žrtva. Iz parka, u centru Lipika blizu Dječjeg doma, srpski su teroristi ispalili nekoliko hitaca iz automatskog oružja u policijsku patrolu. Poginuo je policajac Branko Čorak iz Križevaca, a ranjeni su Draško Škondro i Željko Szabo. Počinitelji u oba slučaja nisu pronađeni (Erjavec, 2001: 40).

Sredinom kolovoza počinju otmice, od kojih je svakako najviše odjeknula ona dr. Ivana Šretera. Veliki mirotvorac, koji je obnašao i dužnost predsjednika Kriznog štaba Zapadne Slavonije, bio je najveći trn u oku pobunjenim Srbima. Dana 18. kolovoza 1991. u selu Kukunjevac, zapadno od Pakraca, pobunjeni Srbi obučeni u uniforme JNA rezervista zaustavili su auto dr. Ivana Šretera i odveli ga u selo Branešće na cesti prema Požegi, duboko u okupiranom teritoriju, gdje je bio mučen. Tamo je bio zajedno s dr. Solarom, ravnateljem pakračke bolnice,

koji je otet dan poslije. Solar je srećom preživio torture logora, a dr. Šreter je 2. siječnja 1993. proglašen mrtvim iako mu tijelo nije ni danas pronađeno. Sumnja se da ubijen između 29. kolovoza (kada je dr. Solar preseljen u logor Bučje, tj. kada ga je posljednji put vidio) i 6. listopada 1991. (kada je dr. Solaru rečeno da je mrtav) (Dr. Šreter, Svjedočanstva, 2005: 88-93).

Da je u Pakracu specijalna vrsta rata trajala i prije općeg napada, govori činjenica da su od kolovoza 1990. do kolovoza 1991. na području Pakraca ubijena 2 policajca, 5 policajaca je ranjeno, više osoba oteto i nestalo, masovno je upotrebljavano vatreno oružje, podmetnuto je sedam požara, bačeno 26 eksploziva, dogodilo se nekoliko otmica prijevoznih sredstava, više izloga je razbijeno te je spaljeno nekoliko zastava RH (Erjavec, 2001: 55).

Opći napad 19. kolovoza 1991.

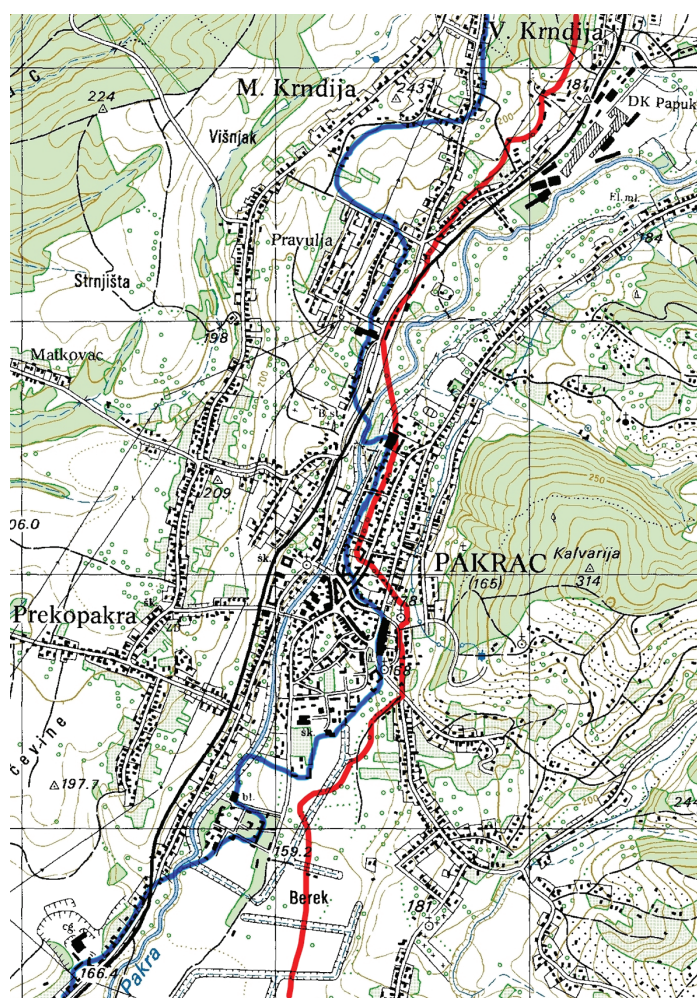
Već 17. i 18. kolovoza 1991. većina srpskih obitelji napustila je Pakrac i zaputila se na okupirano područje. Napad je počeo 19. kolovoza 1991. u 5:00 sati jakom minobacačkom paljbom po Krndiji⁴, selu Prekopakra, selu Dobrovac i ciglani u selu Filipovac. Svi policajci su s punktova bili povučeni u postaju jer je Daruvar napadnut oko 3:00 sata pa se procijenilo da se to sprema i Pakracu. U 7:00 sati počinje pješački napad na policijsku postaju u kojem se koristi pješačko naoružanje od automatskih pušaka do protuoklopnog oružja. Borba je trajala cijeli dan (Ćurak, 2008: 114).

Opkoljenim policajcima pomažu neki civili, pretežno iz sela Prekopakra, naoružani lovačkim i trofejnim oružjem. Iako im je paljbena moć bila slaba, ipak su uspjeli usporiti napredovanje pobunjenika tako što su oružje prenosili s punkta na punkt stvarajući tako privid sile koju treba poštovati. Policajci u opkoljenoj postaji također uspijevaju zavarati napadače tako što javljaju da iz smjera Daruvara i iz smjera Kutine dolazi nekoliko stotina naoružanih „specijalaca“. Nekoliko naoružanih civila iz Prekopakre pokušalo se probiti do policijske postaje. Nakon teških borbi su tek oko 17:00 sati ušli u Pakrac, nakon čega su se povukli jer je stigla obavijest da dolaze „specijalci“ (Ćurak, 2008: 115).

Specijalne postrojbe iz Kutine, Zagreba i Bjelovara dolaze u Pakrac u 18:30 sati. Srpski pobunjenici koji su ostali skriveni u samome gradu pucali su iz raznih objekata, a glavni napad išao je iz Pakračkih vinograda i Gavrinice. „Specijalci“ u teškim uličnim borbama uspijevaju odbaciti pobunjenike iz grada prema njihovim

4 Sjeverni dio grada Pakraca na izlazu prema Daruvaru, naseljen pretežno hrvatskim stanovništvom te je zbog toga ostao neokupiran.

početnim položajima. Jedan dio „specijalaca“ napada i policijsku postaju zbog dojave da se u njoj nalaze „martićevci“⁵. Napad je zaustavljen bez žrtava kada je na postaju obješena hrvatska zastava (Ćurak, 2008: 116). Sljedeći dan specijalci su svoje djelovanje nastavili prema Pakračkim vinogradima i Gavrinici. Očistili su šumu Kalvariju, Gavrnicu i Pakračke vinograde te stigli do kraja današnje Ulice 105. brigade. Kada su planirali odande izvesti napad na selo Kraguj, preletjela su ih u niskom letu dva zrakoplova JNA te je stigla zapovijed o povlačenju ili će u suprotnom zrakoplovi JNA srušiti helikopter s ranjenicima. Osim što su istjerali pobunjenike iz grada, specijalne postrojbe uspostavile su i novi sustav obrane koji će funkcionirati u kasnijim borbama (Raguž, 2014: 91).

Linija razdvajanja u Pakracu; Crveno – pobunjeni Srbi i JNA, Plavo – HV i policija

5 Pripadnici policije tadašnje SAO Krajine, čiji je načelnik bio ratni zločinac Milan Martić

Pokolj u Kusionjama

Situacija u Pakracu sve se više zaoštrava i napadi postaju sve učestaliji. Zbog toga, Glavni stožer Hrvatske vojske (GS HV) 2. rujna 1991. u Pakrac šalje elitnu „A“ satniju bjelovarske 105. brigade zbog procjene da je u Pakracu situacija kritična i da je Pakrac pred padom. Oni se raspoređuju na punkt u Vladikinom dvoru, ali i preuzimaju ulogu interventne skupine, koja bi reagirala na kritičnim dijelovima bojišta. Zbog toga im je dodijeljeno i improvizirano oklopno vozilo napravljeno u Prekopakri (Ćurak, 2008: 118).

Dana 5. ili 6. rujna dojavljeno je da pobunjeni Srbi u selu Kusionje imaju smjenu te da se pruža prilika da se zarobe minobacači kojima se gađa Pakrac i Prekopakra. 7. rujna vrši se izviđanje sela te se dolazi do zaključka da u selu nema gotovo nikoga i da se pruža prilika da se ono zaposjedne. Na dan 8. rujna 1991. 19 pripadnika „A“ satnije s improviziranim oklopnim vozilom ulazi u selo Kusionje. Oko 7:30 sati upadaju u zasjedu organiziranu po principu potkove. Naime to je vrsta zasjede u kojoj se neprijatelja pušta u vlastiti teritoriji, a čeka ga se s jedne i druge strane pravca napada. Na koncu ga se jednostavno „zatvori“ i neutralizira snažnom vatrom. „Oklopnjak“ je pogođen raketnim bacačem i uništen, a pripadnici „A“ satnije se povlače u obližnju kuću iz koje pružaju otpor. Iz Pakraca odmah kreće pojačanje prvo ostatka „A“ satnije, a kasnije i policije. Akcija spašavanja nije uspjela, iako se pokušalo nekoliko puta, a pri tome je poginuo još jedan pripadnik „A“ satnije. Dvanaestero pripadnika „A“ satnije, koji su upali u zasjedu, poginulo je u cjelodnevnoj borbi s pobunjenim Srbima. Oko 9:00 sati pobunjenici miniraju dio kuće i tako zarobljavaju ostalih sedam pripadnika hrvatskih snaga, od čega su dvojica bila ranjena. Vezali su ih žicom, mučili ih te naposljetku smaknuli. U toj zasjedi poginulo je 20 pripadnika „A“ satnije 105. brigade Hrvatske vojske (Ćurak, 2008: 119, 120).

Pakračka bolnica

Pakračka bolnica nalazi se u blizini stambenog naselja Jug. Nalazila se točno nasuprot pobunjenika u Pakračkim vinogradima i Gavrinici. Budući da su dijelovi grada u kojima su bili pobunjenici bili povišeni, a od bolnice ih je dijelila samo oko 500 metara dugačka čistina, ona im je bila laka meta. Već za vrijeme prvog općeg napada 19. kolovoza 1991., pobunjeni Srbi i pripadnici JNA ulaze u bolnicu i otimaju ravnatelja dr. Vladimira Solara. Akcijom hrvatske policije iz bolnice su potjerani pobunjenici te se u njezinoj blizini osniva punkt. To samo pojačava napade na bolnicu koja se gađa svom mogućom

artiljerijom, uključujući i protuzrakoplovne strojnice unatoč jasno istaknutom znaku Crvenog križa. Dana 24. rujna 1991. banjalučki V. korpus JNA dolazi na pakračko područje te time počinje pravi pakao za bolnicu, ali i cijeli Pakrac. U bolnici i psihijatriji zajedno tada je bilo 338 bolesnika, a već sljedećeg dana bolesnici iz novog odjela evakuirani su u Kutinu. U bolnici tada ostaje oko 260 psihijatrijskih bolesnika i pripadajuće medicinsko osoblje. Dana 26. rujna konvoj Međunarodnog Crvenog križa, koji je pokušao evakuirati bolesnike, zaustavljen je od strane pobunjenih Srba i JNA u selu Dobrovac zapadno od Lipika (Ćurak, 2008: 121, 122).

Uništena bolnica; Pakrac, jesen – zima 1991.

U noći s 28. na 29. rujna 1991. u sobi kutinskog hotela dogovoren je plan evakuacije bolesnika iz pakračke bolnice. Čazmatrans je ustupio šest autobusa sa šest vozača u koje su imali najveće povjerenje te su krenuli prema Pakracu. Išli su preko Garešnice, Daruvara, Dežanovca, Trojeglave, Kapetanovog Polja, Ploština, Donje Obriježi, Prekopakre do Pakraca. Kada su izvidjeli put, vratili su se u Matkovac⁶. Za to vrijeme pripadnici Zbora narodne garde (ZNG) pripremali su bolesnike za putovanje. Isto tako od cigli i dasaka improvizirali su prijelaz preko rijeke Pakre iza zgrade psihijatrije. Kada se spustio mrak, počeli su s prebacivanjem bolesnika u autobuse koji su ih vozili prema slobodnom teritoriju. Nakon što su svi bolesnici otpremljeni, počeo je žestok artiljerijski napad, ali nitko od civila i pripadnika ZNG-a nije ozlijeđen (Ćurak 2008: 123, 124).

Bitka za Batinjane

Napadi JNA i srpskih pobunjenika se pojačavaju. U noći s 5. na 6. listopada 1991. iz okupiranog srpskog sela Kukunjevac preko šume Turkovače u sela Batinjane i Gornju Obrijež dovode snage dva ojačana voda koji se tamo ukopavaju. Naime kroz ta sela je išla pakračka „cesta spasa“, tj. to je bio jedini put koji je vodio iz okruženog Pakraca. Hrvatske snage nisu bile toliko brojne da bi mogle kontrolirati taj predio te je zbog toga bio tako lako zaposjednut, a Pakrac je okružen te mu je prijetila sudbina Vukovara. (Ćurak, 2008: 128).

Sljedeće jutro, nekoliko civila, vojnika i policajaca upada u zasjedu u Batinjanima, a hrvatske snage shvaćaju da su opkoljene. Prema Batinjanima, u svrhu deblokiranja Pakraca i spašavanja eventualnih preživjelih, prva kreće prateća satnija tada još neoformljenog 76. bataljuna pod vodstvom Marka Martinellija. Za njima dolazi zapovjednik PP Pakrac Nail Brulić sa svojim policajcima u Borbenom oklopnom vozilu (BOV) te zapovjednik obrane Pakraca Stjepan Širac u improviziranom oklopnjaku. S druge strane dolazi grupica od devet pripadnika ZNG-a iz Velikog Banovca. Oni dolaze u kamionu te odmah pogibaju u zasjedi. Pripadnici hrvatskih snaga

predvođeni Stjepanom Šircem, uz potporu oklopnjaka, kreću prema pobunjenicima. Na njih je odmah počela snažna paljba u kojoj pogiba Stjepan Širac. Ostatak grupe se povlači na početne položaje te dolazi pojačanje iz Dobrovca, Lipika, Pakraca, Prekopakre i Daruvara. Nakon teških borbi navečer su pobunjenici i JNA istjerani iz Batinjana, a Pakrac je deblokiran. Ipak, cijena je bila visoka. Poginula su 23 vojnika i 5 civila, a pobunjeni Srbi i JNA su zauzeli neke dijelove Lipika i Pakraca. Područje Batinjane i Gornje Obriježi stavljeno je pod kontrolu tek dolaskom MUP-ove postrojbe za posebne namjene pod vodstvom Tomislava Merčepa 9./10. listopada. Njih je kasnije zamijenila varaždinska 104. brigada Hrvatske vojske koja na pakračko ratište dolazi krajem listopada (Križan, Benković, 2009: 90, 91).

⁶ Ulica, a ujedno i dio sela Prekopakra

Lipik

Situacija u Lipiku bila je relativno mirna u početku rata. Dana 19. kolovoza prve granate pale su na bolnicu i dom za nezbrinutu djecu. Dnevno je na grad padalo dvadesetak mina i granata, ali bilo je dana kada je bilo potpuno mirno. Kao što je već navedeno, 24. rujna 1991. dolazi Banjalučki korpus i tada se situacija znatno zaoštrava, a 28. rujna pada Donji Čaglić⁷ te na grad pada na stotine projektila. Već 6. listopada JNA i pobunjenici zauzimaju dio Lipika južno od rijeke Pakre, a 11. listopada premošćuju Pakru na mjestu gdje su pripadnici ZNG-a i MUP-a minirali most nekoliko dana prije. U rano jutro 12. listopada zauzimaju dio Lipika južno od pruge i oko 6:00 sati kreću u napad potpomognut tenkovima. Napad je išao iz smjera Donjeg Čaglića i iz sela Jagma preko sela Dobrovac. Pripadnici paravojsnih postrojbi i JNA kreću Ulicom Marije Terezije prema centru Lipika i sukobljavaju se s braniteljima Lipika. Drugi dio kolone odvaja se i Slavonskom ulicom dolazi do benzinske crpke na glavnoj ulici koja vodi kroz Lipik prema Dobrovcu. Napadači iz smjera Jagme zauzimaju Dobrovac i zapadni dio Lipika, a branitelji se iz centra povlače na Tabor⁸. Sljedeći dan četrdesetak pripadnika ZNG-a i MUP-a vraća se u sjeverni neokupirani dio Lipika i tamo uspostavljaju novi sustav obrane. U moru loših vijesti za hrvatske snage, pojavljuje se i jedna dobra. Dana 14. listopada 1991. snage kutinske 56. samostalne bojne i pripadnici jedinice MUP-a za specijalne namjene, pod vodstvom Tomislava Merčepa, oslobađaju selo Bujavicu. Bujavica je bila najzapadnija točka pobunjenih Srba na pakračkom ratištu i njezinim oslobađanjem smanjila su se svakodnevna granatiranja sela od Poljane do Lipika (Križan, Benković, 2009: 38, 39).

Osnivanje pakračkog 76. samostalnog bataljuna

Pakrački 76. samostalni bataljun osniva se 28. listopada 1991., a bio je temelj obrane pakračkog kraja.

7 Selo južno od Lipika na cesti za Okučane, naseljeno pretežno srpskim stanovništvom. Nekolicina stanovnika nesrpske nacionalnosti uspjela je braniti selo do dolaska V. korpusa JNA i tako pošteđjeti Lipik razaranja.

8 Ulica, ujedno i dio sela Filipovac između Pakraca i Lipika

Područje djelovanja proteže se linijom Poljana-Gaj-Kukunjevac-Dobrovac- Lipik-Filipovac-Pakrac-Omanovac-Badljevinu te po dubini linijom Donja Obrijež-Kapetanovo Polje-Brekinska. U sastavu bataljuna bilo je šest satnija, a svaka je brojala 100-120 vojnika. Bataljun je brojao oko 700 aktivnih vojnika i 500 ljudi u raznim logističkim postrojbama (Varat, 1997: 150, 151).

Zapovjednik bataljuna postao je Stjepan Klasnić, a zamjenik Marijan Kulhavi-Foka. I. satnija branila je područje od Dobrovca preko Lipika do ciglane u Filipovcu. Njezini zapovjednici bili su redom: Marijan Žunčić, Zdravko Mance, Berislav Ivošević, Ibrahim Abushaala-„Gadafi“, Blaško Skender, Ivica Stokić i Rudolf Keć. II. satnija branila je područje od Filipovca do velikog mosta u Pakracu, a zapovjednici su joj bili prvo Drago Skalnik, a zatim Zdenko Skalnik. III. satnija branila je područje od

Spašavanje ranjenika; Prekopakra, studeni 1991.

velikog mosta u Pakracu do dijela Pakraca zvanog Mala Krndija, a obuhvaćala je i Zukvu⁹, sela Novi i Stari Majur i Matkovac. Njome su zapovijedali prvo Stipe Hodak, a kasnije Antun Fričer-Tukša. IV. satnija držala je područje od sela Omanovac preko Badljevine do sela Miljanovac, a zapovjednici su bili Božidar Lujanac i Marijan Čapek. V. satnija obuhvaćala je sela Poljanu, Antunovac, Gaj, Brezine, Brekinsku i Marino Selo, a zapovjednik joj je bio Slavko Gamauf i najčešće je korištena kao taktička pričuva. Postojala je i prateća satnija čiji su zapovjednici bili Marko Martinelli i Josip Huška-Gonzo. Ona je pružala artiljerijsku podršku i po potrebi intervenirala na kritičnim područjima (Križan, Benković, 2009: 54).

9 Šumoviti predio na izlazu iz Pakraca u smjeru Daruvara

Za to vrijeme JNA i pobunjeni Srbi žestoko napadaju Pakrac. Na grad pada 500 projektila dnevno, a posebno gađaju policijsku postaju i bolnicu. Pokušavaju i pješačkim napadima, ali ih hrvatske snage žestokim protunapadima tjeraju na početne položaje. Za to vrijeme u samom Pakracu nalazi se tek oko 180 branitelja, dok ih je u Lipiku 40-ak (Ćurak, 2007: 226).

Pad i oslobođenje Lipika

Teška situacija je i u Lipiku. 27. studenog 1991. JNA na područje Lipika dovodi pojačanje i sprema se na konačan udar na Lipik, a samim time i Pakrac. Napad počinje 28. studenoga rano ujutro. JNA koristi tenkove i dio 63. padobranske brigade (tzv. „niški specijalci“), tada najelitnije postrojbe JNA. U gradu im odolijeva svega nekoliko desetaka pripadnika HV-a i MUP-a. U snažnoj ofenzivi, hrvatske snage potjerane su prema Filipovcu na koji JNA i pobunjeni Srbi također snažno udaraju, ali je napad odbijen. Navečer iz Pakraca stiže pojačanje u jačini dva voda u svrhu vraćanja dijela Lipika, ali napad je odbijen. U srpskom osvajanju Lipika, hrvatske snage imale su šest poginulih i 12 ranjenih (Ćurak, 2008: 137), pri čemu je poginuo i Ibrahim Abushaala – „Gadafi“, Libijac koji se oženio Lipičankom i doselio u Lipik prije rata te ga ostao braniti. Zbog svojeg vojnog iskustva iz libijsko-čadskog rata, bio je zapovjednik obrane Lipika (Križan, Benković, 2009: 168).

Odmah se krenulo u pripremanje oslobađanja Lipika, prije nego se neprijatelj ukopa i dovede pojačanje. Akcija kodnog imena „Orada“ započinje 5. prosinca u 9:00 sati topničkom pripremom. Sam napad izveden je obuhvatom s glavnim udarom po čelu, a u njemu je sudjelovalo oko 600 vojnika uz potporu tenkova i topništva. Na lijevom boku napada išla je satnija čakovečkog 54. samostalnog bataljuna, pripadnici MUP-a Lipik i nekolicina boraca pakračkog 76. samostalnog bataljuna. Glavnim smjerom napada iz sela Klisa prema centru Lipika išla je postrojba MUP-a za posebne namjene iz Poljane, dio lipičke satnije 76. samostalnog bataljuna, vod MUP-a iz Zaboka i tenkovi. Drugi dio lipičke satnije išao je iz smjera Klise prema selu Dobrovac, dok su pobunjene Srbe i JNA u Kukunjevcu napadale satnije 54. samostalnog bataljuna i jedan bataljun 117. koprivničko-križevačke brigade. Tenkovi su bili onemogućeni u početku borbe jer je neprijatelj koristio helikoptere i „maljutke“¹⁰. Hrvatske snage prvi dan uspijevaju zauzeti sjeverni i istočni dio Lipika te Dobrovac, čime su odsječene snage pobunjenika u Kukunjevcu i Lipiku. Kukunjevac nije osvojen. To je selo tijekom 1991. nekoliko puta osvojeno s jedne i s druge strane, ali zbog

njegove karakteristične dužine bilo ga je teško držati pod kontrolom. Upravo su pobunjenici iz Kukunjevca radili najviše problema hrvatskim snagama jer su preko šume Turkovača ulazili u sela Batinjane, Gornju Obrijež i Toranj te tako presijecali jedinu komunikaciju prema slobodnom teritoriju. Sljedeći dan hrvatske snage oslobađaju Lipik i Kukunjevac, koji će od sada stalno biti u rukama hrvatskih snaga (Ćurak, 2008: 138, 139).

Ofenziva hrvatskih snaga u pakračkoj općini

Oslobađanje Lipika bio je poticaj za daljnje napredovanje hrvatskih snaga i oslobađanje okupiranog teritorija. Snage 1. gardijske brigade „Tigrovi“ iz Zagreba, koje su ratovale na novljanskom ratištu 16. studenog u sklopu akcije „Orkan-91“, oslobađaju selo Livađane u pakračkoj općini (Križan, Benković, 2009: 43). Nakon oslobađanja Lipika, 1. gardijska brigada opet djeluje, te 7. prosinca oslobađaju selo Korita, 8. prosinca selo Jagmu, a 9. prosinca selo Subocku. Tim akcijama potpuno je oslobođeno zapadno područje pakračke općine, a najzapadnija točka pobunjenih Srba postalo je selo Kovačevac na jugu općine (Križan, Benković, 2009: 45). Time se linija pobunjenih Srba na pakračkom ratištu protezala crtom Kovačevac-Donji Čaglić-Šeovica-Japaga-Gavrinica-Pakrački vinogradi-Kusonje- Dereza.

Krajem studenog počinje i oslobađanje okupiranih dijelova samoga grada Pakraca. Prvo, 24. studenog 1991. snage 3. satnije pakračkog 76. bataljuna, pod vodstvom Marijana Kulhavića i Stipe Hodaka, oslobađaju predio Zuckva. Snage 3. satnije 76. bataljuna oslobađaju Šokačke Kusonje¹¹ 11. prosinca 1991., a 2. satnija 76. bataljuna, Specijalna jedinica policije „Alfe“ iz Zagreba i postrojba virovitičke policije ulaze u sjeveroistočni i istočni dio grada: Strossmayerovu ulicu, Ulicu Kalvarija, Ulicu kralja Tomislava i Gundulićevu ulicu. Istog dana pokušavaju i oslobađanje Vinograda, ali neuspješno (Križan, Benković, 2009: 45). Tom prilikom pogiba četvero virovitičkih policajaca u Ulici Kalvarija, zbog pogreške njihova vodiča (Lukaš, 2011: 114). Snage 104. brigade trebale su iz smjera bolnice napasti pobunjenike u selu Japaga. Unatoč snažnom otporu ulaze u Gavrinicu, ali se u nedostatku protuoklopnog naoružanja povlače (104. brigada Hrvatske vojske, 1994: 40 – 43). Cilj operacije, uz oslobađanje dijelova grada, bio je koncentriranje snaga pobunjenih Srba i JNA na liniji Kusonje-Vinogradi-Gavrinica-Japaga-Šeovica, kako bi se olakšalo oslobađanje zapadne Slavonije

11 Dio inače srpskog sela Kusonje, naseljen pretežno hrvatskim stanovništvom. Nalazi se na ulazu u Kusonje iz smjera Ulice Radničko naselje u Pakracu.

10 Navođena protuoklopna raketa

sa sjevera i istoka (Križan, Benković, 2009: 45). Akcija je uspjela, ali cijena je bila visoka: sedam poginulih i jedanaest teško ranjenih (Lukaš, 2011: 116).

Operacija „Alfa“

Prije početka akcije „Alfa“, 16. prosinca 1991. pokrenuta je operacija „Maslačak“ kojoj je za cilj bio osloboditi Veliku i Malu Derezu te Gornje, Srednje i Donje Grahovljane. Za taj zadatak bile su angažirane snage daruvarskog 52. i čakovečkog 54. samostalnog bataljuna te badljevačka 4. satnija pakračkog 76. samostalnog bataljuna. Cilj nije postignut, a na hrvatskoj strani poginula su dvojica, a ranjena dvanaestorica. Napad je ponovljen 20. prosinca, ponovo bez uspjeha. Napad na Donje Grahovljane izvršio je 52. samostalni bataljun, međutim snage koje su trebali napasti Derezu ostale su na početnim položajima. Tako su pobunjeni Srbi snage iz Dereze koncentrirali u Donjim Grahovljanima, a uz pomoć zrakoplovstva JNA lako su odbili napad. Daruvarska postrojba u ovoj bitci imala je pet poginulih i 25 ranjenih. (Martinić Jerčić, 2014: 57, 59). Također 22. prosinca 1991. snage 1. gardijske brigade pokušavaju osvojiti sela Kovačevac i Donji Čaglić, ali bez uspjeha, iako je taj napad koncentrirao snage pobunjenika na to područje. Akcija Alfa za cilj je imala oslobađanje cijele pakračke općine i daljnje napredovanje prema granici na Savi. Krenula je 24. prosinca 1991. Toga dana badljevačka 4. satnija 76. bataljuna i postrojba MUP-a za posebne namjene iz Poljane oslobađaju selo Derezu. Virovitička 127. brigada oslobađa sela Gornje, Srednje i Donje Grahovljane na obroncima Papuka, nakon što su zajedno sa slatinskom 136. i požeškom 123. brigadom oslobodili gotovo cijeli Papuk. Na Božić 1991. nastavljena su oslobađanja okupiranih područja. Selo Kusonje zajedničkim snagama oslobodile su 2. i 3. satnija 76. bataljuna, grubišnopoljski 57. samostalni bataljun i varaždinska 104. brigada HV-a. Isti dan združene snage 123., 127. i 136. brigade oslobađaju sva sela na obroncima Papuka koja pripadaju općini Pakrac, sela Dragović, Španovicu, Ožegovce, Mijači, Kamenska na cesti Pakrac-Požega te selo Popovac na Psunju (Križan, Benković, 2009: 47).

Bučje, središte srpske pobune u pakračkoj općini, oslobođeno je 26. prosinca 1991., kao i selo Branešci (čime je oslobođena cesta Pakrac-Požega) i selo Donja Šumetlica na Psunju. Istoga dana skupina vojnika 3. satnije 76. bataljuna preko Ulice sv. Roka i šume Kalvarija dolaze na vrh Pakračkih vinograda u Ulici 105. brigade. Navečer dolazi pojačanje i sljedećeg jutra kreće se u napad sa sljedećih položaja. Ludbreška satnija 104. brigade i 57. samostalni bataljun trebali su iz šume Brezici blokirati neprijatelja

u Kraguju, dok bi 127. brigada preko brda Čukur i sela Brusnik i Lipovac izbila do Omanovca¹² i nastavila dalje prema selu Bijela Stijena. Uz rub šume Kalvarija od Ulice 105. brigade do kraja Ulice 103. brigade rasporedile su se 2. i 3. satnija 76. bataljuna i izvele fingirani napad kako bi pobunjenici otkrili svoje položaje u Vinogradima. Nakon otkrivanja svojih položaja, 104. brigada HV-a predvođena domaćim zapovjednikom Marijanom Kulhavijem-Fokom kreće u napad. Branimirovom ulicom pripadnici pakračkog MUP-a trebali su izbiti na Gavrinicu. Vinogradi su oslobođeni, a snage 2. i 3. satnije 76. bataljuna i pakrački MUP napreduju i osvajaju selo Japagu i dio sela Šeovica do raskrižja. Gavrinicu i Ulicu Sedlar osvaja 104. brigada. (Križan, Benković, 2009: 48, 49).

Umjesto nastavka oslobađanja okupiranog područja, 28. prosinca 1991. slijedio je žestok protuudar pobunjenika. Tenkovski napad krenuo je iz Kraguja, a artiljerija je tukla s Omanovca i iz Donjeg Čaglića. Postalo je jasno da 127. brigada nije krenula u akciju te da Ludbrežani i Grubišnopoljci nisu uspjeli blokirati neprijatelja koji je svim snagama krenuo u napad, budući da 127. brigada nije svojim napadom vezala njihove snage (Križan, Benković, 2009: 49). Također srpski izvori navode da je na pakračko područje došlo i pojačanje u vidu 2. motoriziranog bataljuna 125. motorizirane brigade iz Kosovske Mitrovice i 134. lake pješake brigade iz Užica (Marijan, 2012: 110). Hrvatske snage morale su se povući iz Šeovice, Japage, Gavrinice i Pakračkih Vinograda. Virovitička 127. brigada pokušava zauzeti Brusnik 29. prosinca 1991., ali neuspješno. Prilikom tog pokušaja poginulo je 12 pripadnika 127. brigade. Istog dana, 29. prosinca 1991., Ulicom Sv. Roka, u svrhu ponovnog zauzimanja Vinograda, krenuli su bjelovarski izviđači. Nakon što su zauzeli položaj na vrhu Vinograda, iz Pakraca je za njima krenuo bjelovarski 55. samostalni bataljun. Ispred njih je išla izvidnica koju je predvodio pakrački branitelj Marijan Kulhavi-Foka. Izvidnica je upala u zasjedu i pogiba šest pripadnika HV-a, a među njima i Marijan Kulhavi. Navečer se izviđači i 55. samostalni bataljun povlače iz Vinograda. Pogibija Kulhavija potresla je Pakrac i daljnje operacije su obustavljene. Ovime i završava akcija „Alfa“ koja je postigla polovičan uspjeh uz ogromne gubitke, 35 poginulih i 62 ranjena vojnika. Sarajevsko primirje stupa na snagu 3. siječnja 1992., čime počinje razdoblje prividnog mira (Križan, Benković, 2009: 50, 51).

12 Planinarski dom na Psunju s kojeg se pruža pogled do Kutine pa i dalje

Snage pobunjenih Srba na području bivše općine Pakrac

Iako su kroz cijeli rad navedene sve formacije HV-a i MUP-a koje su djelovale u Pakracu, u literaturi nisam pronašao u koje točno vrijeme i na kojem području se određena jedinica zadržavala. S druge pak strane o djelovanju pobunjenih Srba i JNA u literaturi postoje podaci, mada šturi i mjestimično netočni. Prva paravojna jedinica pobunjenih Srba bila je tzv. milicija, koja je na pakračkom području brojala oko 30-ak pripadnika. Najkasnije krajem kolovoza 1991. postojao je Štab TO Zapadne Slavonije koji je brojao oko 7 000 ljudi. TO Zapadne Slavonije obuhvaćao je sedam općinskih štabova među kojima je i Pakrac, pa možemo pretpostaviti da je TO Pakrac imala oko 1000 naoružanih pripadnika. JNA je u zapadnoj Slavoniji početkom prosinca 1991. brojala oko 27 000 ljudi i većini njezinih snaga došla je sredinom rujna 1991. Poznato je da su na pakračkom ratištu bile prijedorska 343. motorizirana brigada, 14. i 5. pješačka brigada, 2. motorizirani bataljun 125. motorizirane brigade iz Kosovske Mitrovice, motorizirani bataljun ročne vojske 4. proleterske motorizirane brigade iz Novog Sada te 134. laka pješačka brigada iz Užica. Jesu li te jedinice bile u isto vrijeme na pakračkom ratištu ili su bile smjena jedna drugoj, teško je reći. Poznato je samo da su ove tri potonje došle sredinom i krajem prosinca u jeku ofenzivnih akcija hrvatskih snaga (Miškulin, 2012: 102-110). Koliko je neprijateljskih vojnika bilo na samom pakračkom ratištu također nije poznato, no procjene branitelja kreću se oko 10 000 pobunjeničkih vojnika.

Zločini nad civilnim stanovništvom

Na pakračkom području bilo je nekoliko stratišta nesrpskih civila u Domovinskom ratu: u Pakračkim vinogradima, Kusionjama, Dragoviću. Donjoj Šumetlici, u ulici Veberov sokak, Kukunjevcu, Gavrinici, u Strossmayerovoj ulici u Pakracu, u Donjem Čagliću, u Lipiku, itd. Svakako je najpoznatiji zloglasni logor koji se nalazio u mjestu Bučje na cesti Pakrac-Požega duboko u okupiranom teritoriju. Samo na tim mjestima ubijeno je stotinjak civila nesrpske nacionalnosti (Križan, Benković, 2009: 33). Jedini incident s hrvatske strane su ubojstva srpskih civila tijekom jeseni 1991. u Pakračkoj Poljani, za koje su osumnjičeni pripadnici MUP-ove postrojbe za posebne namjene čiji je zapovjednik bio Tomislav Merčep (Karlović-Sabolić, 2001). Otmice su na pakračkom području počele već 14. kolovoza 1991., pet dana prije općeg napada, što možemo protumačiti kao svojevrsno zastrašivanje stanovništva. Prvi logor bio je u napuštenom naselju Grđevica u lovačkoj kući, međutim kada je taj

prostor postao premalen za silne zarobljenike, odlučilo se logor premjestiti u Bučje. Tamo su zarobljenici bili raspoređeni u zgradi šumarije (u kojoj je bilo sjedište tzv. milicije), zgradi osnovne škole te u zgradi veterinarske stanice. Zatvorenici su trpjeli izživljavanje psihičke i fizičke prirode. Premlaćivanja su bila svakodnevna, lomilo im se prste, rezalo dijelove tijela, tjeralo da stoje na hladnoći gotovo goli te su tjerani na težak fizički rad. Također su dobivali samo dva obroka dnevno i to uglavnom ono što je ostalo čuvarima. Nužda je bila vršena uglavnom u jednu posudu koja se nalazila u sobi u kojoj su obitavali zarobljenici. Razni veterinarski preparati ubrizgavani su im u tijelo od čega su mnogi preminuli. Broj osoba koje su prošle kroz ovaj logor nepoznat je, no pretpostavlja se da je u njemu bilo tristotinjak logoraša. Logor je bio u funkciji od 19. kolovoza do 13. prosinca 1991., kada su preostali zarobljenici prevezeni u logor u Staroj Gradiški.

Spaljena rimokatolička crkva; Pakrac, jesen – zima 1991.

Srpski pobunjenici odlučili su svoje sjedište premjestiti na sigurnije područje, budući da su hrvatske snage započele s ofenzivom. Samo Bučje oslobođeno je 26. prosinca 1991., dok su zarobljenici koji su prevezeni u Staru Gradišku konačno razmijenjeni 15. siječnja 1992. na velikoj razmjeni na Gavrinici u Pakracu (Miler, 2012-2013: 109-112).

Od Sarajevskog primirja do VRA Bljesak

Nakon potpisivanja Sarajevskog primirja, situacija se nije posebno popravila, iako se to očekivalo dolaskom Misije Ujedinjenih naroda. Iako službeno nije smjelo biti borbenog djelovanja, pobunjeni su Srbi učestalo gerilski napadali hrvatske položaje, ali i civilno stanovništvo

koje se polako počelo vraćati. Posebna otegotna okolnost bila je činjenica da su samo policajci mogli držati liniju razgraničenja i to s kratkim naoružanjem, a na pakračkom ratištu ona je bila duga 42 kilometra (Ivkanec, 2006: 158). Najčešće su pobunjenici počeli s pucnjavom u popodnevnim satima. U početku iz automatskog naoružanja, a s vremenom su počinjali i s težim te s dizanjem u zrak hrvatskih kuća i tako do kasno u noć. Otprilike, to je opis Pakraca od početka 1992. do svibnja 1995 (Barbieri, 1996: 5).

Ipak, događala su se i teža kršenja primirja. Do zasede je došlo 5. kolovoza 1993. u selu Grahovljani, u kojem nisu trebali biti pobunjeni Srbi. Pobunjeni su Srbi koristeći tzv. dum-dum metke, zabranjene međunarodnim konvencijama, ubili četiri policajca i isto toliko ranili (Križan, Benković, 2009: 237). Oko mjesec dana kasnije, 8. rujna 1993. u selu Kusunje na liniji razgraničenja, dogodio se novi zločin. Prilikom obilježavanja pogibije bjelovarskih branitelja prije dvije godine, u trenutku postavljanja vijenaca eksplodirala je podmetnuta eksplozivna naprava i ubila tri, a ranila jedanaest osoba. To je područje za vrijeme obilježavanja trebao osigurati UNPROFOR. Također je odnos s pripadnicima UNPROFOR-a bio šarolik. U sektoru Zapad su u sklopu UN-ove mirovne misije bili nepalski, jordanski, argentinski i kanadski vojnici. Upravo s potonjima su hrvatski vojnici i civili imali najlošiji odnos, upravo zbog njihovog neskrivenog stajanja na stranu pobunjenika. S druge pak strane, najkorektniji odnos bio je s Argentincima. Iako su pripadnici mirovnih snaga trebali postupno uvoditi mir u područja za koja su nadležni, upravo su oni krivci za mnoga kaznena djela u zapadnoj Slavoniji te u samom Pakracu. Na teret im se stavlja švercanje, konzumacija i preprodaja droga, alkoholiziranje, tučnjave, silovanja i prostitucija (Miškulin, 2014: 144-153). Postalo je jasno da se u takvim uvjetima ne može živjeti i da je vrijeme za konačno oslobođenje okupiranih područja.

VRA Bljesak i kraj rata

Taj događaj dolazi tek u svibnju 1995. Nakon incidenata na autoputu u travnju 1995., GS HV-a donosi odluku o pokretanju VRA Bljesak, koja počinje 1. svibnja 1995. i kojom je trebao biti oslobođen cijeli prostor zapadne Slavonije. Na pakračkom području planirano je da na glavnom smjeru napada iz centra Pakraca prema Gavrinici i Japagi ide pakračka policija. Lijevi bok trebala je držati daruvarska 52. domobranska pukovnija, u čijem je sastavu bila i pakračka bojna – sljedbenica 76. samostalnog bataljuna, i to na požeškoj cesti¹³ i dalje smjerom Brusnik-

Gornja Šumetlica. Desni bok, smjer Donji Čaglić-Bijela Stijena, držala je bjelovarska 105. brigada Hrvatske vojske (Ivkanec, 2006: 221).

Ipak, 1. svibnja u Pakracu nije bilo nekog velikog vojnog djelovanja s hrvatske strane. Jedino su jedinice koje su krenule s požeške ceste zauzele prva brda na Pšunju. Zato su pobunjeni Srbi cijeli dan gađali grad artiljerijskom paljbom. Pripadnici HV-a i MUP-a nisu ostali dužni te su raketirali zapovjedne centre pobunjenika u dubini teritorija. Sljedeći dan, oko 14:00 sati saznaje se da su Okučani oslobođeni te se isto očekuje za Pakrac. Poslije toga stiže vijest da su oslobođena pobunjenička uporišta u Donjem Čagliću, Kovačevcu i Bjelanovcu u bivšoj pakračkoj općini i da je time oslobođena cesta Lipik-Okučani. Oko 19:00 sati na pregovorima je dogovoreno da se pobunjeni Srbi moraju predati u roku 24 sata. Sljedeći dan protekao je u uspostavljanju reda u oslobođenim mjestima, ali pobunjeni Srbi još se nisu predavali. Cijeloga dana 4. svibnja 1995. se i dalje iščekivala predaja, a onda oko 14:00 počinju detonacije i rafali, a hrvatski policajci kreću prema okupiranim dijelovima grada i općine, Vinogradima, Gavrinici, Japagi, Šeovici, Kraguju i drugima. Oko 16:00 transporter UN-a dovozi lisičinama vezane Stevana Harambašića, zapovjednika 51. brigade 18. korpusa SAO Zapadna Slavonija, i Veljka Džakulu, vođu srpske pobune u Pakracu i zapadnoj Slavoniji. Većih borbi nije bilo u okupiranim područjima, nego se većina pripadnika vojnih formacija presvukla u civilnu odjeću i predala. Iako je čišćenje Pšunja od zaostalih terorističkih skupina potrajalo do 11. svibnja 1995., može se reći da je Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji završio tamo gdje je i počeo u Hrvatskoj, u policijskoj postaji u Pakracu 04. svibnja 1995. (Pakrački list, br. 60, 1995: 5-9).

Zaključak

Pakrac kao grad s mješovitim stanovništvom bio je „bure baruta“ u zapadnoj Slavoniji i zbog toga je u njemu vrlo rano planuo međunacionalni sukob između Srba i ostalih naroda. O intenzitetu ratovanja na području bivše općine Pakrac govori činjenica da je za vrijeme Domovinskog rata na njenom području razrušeno 76% stambenog fonda. To ju svrstava na četvrto mjesto po razrušenosti u Domovinskom ratu iza Vukovara (91%), Hrvatske Kostajnice (85%) i Slunja (84%) (Nazor, 2011: 346). Kada navodimo te podatke, treba uzeti u obzir da su gradovi koji su ispred Pakraca u potpunosti okupirani. Brojčana i oružana premoć pobunjenih Srba i JNA te konfiguracija terena na kojem su bili pobunjenici čine pakračko ratište jednim od najtežih u Hrvatskoj.

13 Cesta Pakrac-Požega

Summary

Ivan Zvonimir Ivančić,
The Croatian War of Independence in the former municipality of Pakrac

Due to the political events occurring in Pakrac during the Croatian War of Independence, it gained the status of "Slavonian Knin". Later during the war, due to military actions conducted by the JNA and rebel Serbs, Pakrac almost suffered the fate of "Vukovar before Vukovar". These facts, as well as the numerous crimes committed in the former municipality of Pakrac characterize the conflict between 1991 and 1995. The period of open war in 1991 was followed by a seemingly peaceful period the following year, in which people were still becoming victims of terrorist crimes. Since these conditions made life impossible, the final liberation of the occupied municipality of Pakrac and the entire Western Slavonia soon began.

Literatura

1. Barbieri, Veljko, 1996. *Tko je sa mnom palio kukuruz (Pakrački dnevnik)*, Naklada Društva hrvatskih književnika, Zagreb
2. Ćurak, Mato, 2007. *Mi smo htjeli*, Gradsko Poglavarstvo Grada Bjelovara, Bjelovar
3. Ćurak, Mato, 2008. *Moji suborci*, Grafocentar, Bjelovar
4. Erjavec, Antun, 2001. *Pakrac i Lipik uoči rata 1991. godine*, Poglavarstvo Grada Pakraca, Pakrac
5. Ivkanec, Nikola, 2006. *Moja sjećanja*, Grad Čazma; Grad Daruvar; Grad Pakrac, Čazma- Daruvar-Pakrac
6. Karlović-Sabolić, Marina, 2001. »Prohujalo s Olujom«. *Slobodna Dalmacija*: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20010915/prilozi.htm> (20.02.2016.)
7. Križan, Branko; Benković, Stjepan, 2009. *Poginuli branitelji u Domovinskom ratu Pakrac-Lipik 1991.-1995.*, Grad Pakrac; Grad Lipik, Pakrac-Lipik
8. Lukaš, Mirko, 2011. *Rane /iz/ devedesete*, Vlastita naklada, Virovitica
9. Marijan, Davor, 2012. *Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji tijekom 1991.*, u: *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.: Nositelji, institucije, posljedice*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Slavonski Brod-Zagreb, str. 97.-112.
10. Martinić Jerčić, Natko, 2014. *Operacija Papuk-91 (oslobađanje širega papučkog područja u jesen i zimu 1991./1992. godine)*, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru,

Vol. 8, Bjelovar, str. 45.-69.

11. Miler, Zvonimir, 2012.-2013. *Logor Bučje*, u: *Zbornik Povijesnog društva Pakrac-Lipik*, Povijesno društvo Pakrac-Lipik, Pakrac-Lipik, str. 109.-123.
12. Miškulin, Ivica, 2014. *Imas puska, imas pistol? (O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji)*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonija, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
13. Nazor, Ante, 2007. *Počeci suvremene hrvatske države*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb
14. Nazor, Ante, 2011. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb
15. Pakrački list, utorak, 16. svibnja 1995, br. 60, god. III.
16. Raguž, Jakša, 2014. *Borbena djelovanje Posebne jedinice policije Policijske uprave Bjelovar Omega 1991. godine*, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, Vol. 8, Bjelovar, str. 71.-131.
17. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, 2007., knjiga 1., Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb
18. Rukljić, Ivan i dr., 1994. *104. brigada Hrvatske vojske*, Zapovjedništvo 104. „R“ brigade Hrvatske vojske, Varaždin
19. Varat, Mirko, 1997. *Badljevina nekad i sad*, Rimokatolički župni ured Badljevina, Badljevina

Izvori slika

1. Hnojčik, Toni, 2010. *To sam radio u ratu, sine (Zapadna Slavonija 1990. – 1995.)*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Slavonski Brod – Zagreb
 - Spašavanje ranjenika; Prekopakra, studeni 1991., str. 69.
 - Spaljena rimokatolička crkva; Pakrac, jesen – zima 1991., str. 90
 - Uništena bolnica; Pakrac, jesen – zima 1991., str. 91
2. Križan, Branko; Benković, Stjepan, 2009. *Poginuli branitelji u Domovinskom ratu Pakrac – Lipik 1991. – 1995.*, Grad Pakrac; Grad Lipik, Pakrac – Lipik
 - Linija razdvajanja u Pakracu; Crveno – pobunjeni Srbi i JNA, Plavo – HV i policija, str. 56